

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

8-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 8 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Baxranov Sherzod

O'ZBEKISTON SSRDA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISH BILAN BOG'LIQ MUAMMOLARNI YECHIMINI TOPISHDA BUTUNITTIFOQ PAXTACHILIK ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI O'RNI	10-16
---	-------

Bazarbayeva Nilufar Anorbayevna

MILLIY HUNARMANDCHILIK: USTA-SHOGIRD MUNOSABATLARNING TRANSFORMATSION JARAYONLARI	17-21
--	-------

Sattarova Marhabo Mamatovna

O'ZBEKISTONDA MILLATLARARO TOLERANTLIK VA UNING MADANIY-SIYOSIY JARAYONLARIGA TA'SIRI	22-30
--	-------

Raxmatov Mirjon

BUXORO VILOYATIDA BOJXONA TIZIMINING SHAKLLANISHI TARIXIDAN	31-38
---	-------

To'xtasinov Mira'zam

SOMONIYLAR DAVLATI: HARBIY ISLOHOTLAR VA BOSHQARUV STRATEGIYALARI	39-42
---	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Kuliboyev Azamat Shonazarovich

DAVLAT SEKTORIDA HISOBNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	43-48
---	-------

Azgarov Abdumutalib

INTERNET-MARKETINGNING UMUMIY OVQATLANISH KORXONALARIDA QO'LLANILISHI HOLATI TAHLILI	49-56
---	-------

Ochilov Mels, Sayfiyeva Parizoda

IMPACT OF INDUSTRIAL POLICY ON THE INVESTMENT CLIMATE: INTERNATIONAL EXPERIENCE	57-60
--	-------

Otabekov Javdod

GO'SHT YETISHTIRISH TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA "AQLLI QISHLOQ XO'JALIGI" IMKONIYATLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'NALISHLARI	61-68
--	-------

Navruzov Dilshod Ismatullayevich

AKSIYADORLIK JAMIYATIDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI INVESTITSION JOZIBADORLIKNI TA'MINLASH	69-74
--	-------

Uralov Temur Boxodir o'g'li

ENERGETIKA KORXONALARI AUDITI NATIJALARINI Hujjatlashtirish VA AUDITORLIK HISOBOTINI TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	75-81
--	-------

Samandarov Og'abek

ENERGIYA XAVFINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHDA ARDL MODELINING AHAMIYATI	82-86
---	-------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Yuldashev Rustam Daniyrovich

YANGILANAYOTGAN O'ZBEKISTONDA FALSAFIY TARBIYANING JAMIYAT

RIVOJLANISHIDAGI O'RNI 87-93

Adilov Zafar Yunusovich

ATROF-MUHIT TA'LIMI VA EKOLOGIK ONG: BARQAROR KELAJAK SARI YO'L 94-98

Berdikulova Surayyo Aslamovna

IJTIMOIIY ADOLAT VA QONUN USTUVORLIGI ME'YORLARINING SHAKLLANISHI 99-104

Taniqulov Jonibek Ashirkulovich

ZAMONAVIIY O'ZBEKISTON JAMIYATI SHAROITLARIDA TA'LIM MADANIYATI 105-113

Yarbaev Xasan Xazratqulovich

JAMIYAT BARQARORLIGINI TA'MINLASH:

MILLIIY VA GLOBAL XAVFSIZLIK KONTEKSTIDA TAHLIL 114-118

Maxsudjonov Kamronjon

MA'RIFIY TASHKILOTLAR TIZIMINING SHAXS MA'NAVIIY MADANIYATIGA

TA'SIRINING IJTIMOIIY-FALSAFIY AHAMIYATI 119-123

Qo'chqarov Oybek G'ulomovich

INDUSTRIYA 4.0 DAVRIDA TA'LIM VA KASB-HUNAR INTEGRATSIYASI:

IJTIMOIIY-FALSAFIY YONDASHUV 124-128

Otaqulov Elyor Madiyrovich

EKOLOGIK KONFLIKTNING FALSAFIY MOHIYATI 129-136

Mamatqulov Rashid Pazilbekovich

TUSHUNCHA USTIDA MANTIQUIY AMALLAR 137-141

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Niyazov Ravshan Turakulovich

SKOTT TUROVNING "AYBSIZLIK PREZUMPSIYASI" ROMANIDA DIALOGLAR

XUSUSIYATI VA PERSONAJLAR XARAKTERISTIKASI 142-148

Yunusova Xilola Ravshan qizi

KONSEPTUAL INTEGRALLASHUV: O'ZBEK TILIDAGI

"V+(I)B YURA TURMOQ" ANALITIK ASPEKTUAL QURILMA TAHLILI MISOLIDA 149-154

Absalamova Gulmira Sharifovna

LINGVOSEMANTIK YONDASHUVDA ADABIY-LUG'AVIIY TERMINLARNING

NAZARIY TAHLILI: KRIS BOLDIK LUG'ATI ASOSIDA 155-158

Dadajanova Aziza Karimullayevna

THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN TRANSLATION:

A CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE 159-170

Bahromjonova Shahnoza Xolmatovna

YAPON XALQ ERTAGIDA TURFA VARIANTLILIK HAMDA ERTAKDAGI

RAMZIIY MA'NOLAR: "MOMOTARO" (SHAFTOLIDAN TUG'ILGAN BOLA)

ERTAGI MISOLIDA 171-175

Babajanova Iqbol Salomaddinovna

SHAXS OTLARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI 176-180

<i>To'xtayeva Sarvinoz</i> DUNYO VA O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA ETNONIMLARNING O'RGANILISHI	181-184
<i>Ayimbetova Damekhan Maksetbay qizi</i> TED XYUZ VA IBRAYIM YUSUPOV SHE'RIYATIDA POETIK ILHOM MANBALARI QIYOSI	185-189
<i>Ismatullayeva Nargiza, Qosimova Malika Xurshidovna</i> CHALLENGES AND INNOVATIONS IN SIMULTANEOUS INTERPRETER TRAINING IN CHINESE UNIVERSITIES: THE ROLE OF TECHNOLOGY IN MODERN PEDAGOGY	190-195

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>O'rinboyev Rustamjon</i> A SOCIO-LEGAL ANALYSIS OF THE EVERYDAY TRANSNATIONAL LIVES OF UZBEK MIGRANTS IN RUSSIA	196-206
<i>Uzakova Go'zal Sharipovna</i> YER NIZOLARINI SUDLARDA KO'RISH TARTIBI	207-212
<i>G'ofurova Dilafruz</i> AYOLLAR TOMONIDAN SODIR ETILADIGAN HAYOTGA QARSHI JINOYATLARNING KRIMINALISTIK TAVSIFI: NAZARIY VA AMALIY MUAMMOLAR	213-218
<i>Komilov Avazbek Bokijonovich</i> PROKUROR TAQDIMNOMASI BILAN BOG'LIQ MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH MASALALARI	219-223
<i>Juraeva Asal</i> OBSTACLES IN ENFORCING ICA AWARDS IN UZBEKISTAN	224-228
<i>Ходжаева Шурин</i> ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И ОБЪЁМ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ООН В СФЕРЕ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ	229-239
<i>Imomniyozov Doniyorbek</i> SUN'IY INTELLEKT SOHASIDA ALGORITMIK JAVOBGARLIK: IJTIMOIY, HUQUQIY VA TASHKILIY YONDASHUVLAR	240-250
<i>Asadov Shahriddin Faxriddinovich</i> XIZMATLAR TUSHUNCHASINING HUQUQIY VA IQTISODIY TAHLILI: SIVILISTIK DOKTRINA NUQTAI NAZARIDAN	251-254
<i>Суннатиллаева Сарвиноз</i> АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕГУЛИРОВАНИЯ АНТИДЕМПИНГОВЫХ И КОМПЕНСАЦИОННЫХ ПОШЛИН В РАМКАХ ВТО И УЗБЕКИСТАНА	255-262
<i>Anarbayev Eldor</i> KONSESSIYALARNI XORIJIY DAVLATLARDA HUQUQIY TARTIBGA SOLISH	263-269
<i>Ibrohimov Azimjon</i> KORPORATIV IMKONIYATLAR DOKTRINASI: XORIJIY TAJRIBA VA MILLIY QONUNCHILIK	270-278

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Qurbonov G'ulomjon G'afurovich</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISHNING METODLARI, SHAKLLARI VA VOSITALARI	279-285
--	---------

<i>Safarova Nigora Nasilloevna</i> TRANSFORMATIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING NAZARIY ASOSLARI VA ULARNING KOMPETENTLIK YONDASHUVI BILAN BOG'LIQLIGI	286-293
<i>Muxammadjonov Muslimbek</i> OLIY TA'LIMDA TALABA MARKAZLI YONDASHUVNI JORIY ETISH MEXANIZMLARI ...	294-302
<i>Khabibullaeva Dilshoda</i> FUNCTIONS OF CODE-SWITCHING IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING CLASSROOMS IN UZBEKISTAN	303-309
<i>Berdiyeva Nilufar Berdiyeva qizi</i> INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA IJODIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI	310-314
<i>Hamidov Sherali Shirinovich</i> BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY TA'LIM TALABLARI VA YO'NALISHLARI	315-320
<i>Sattoriy Shohruh</i> RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TA'LIM SIFATINI NAZORAT QILISH MEXANIZMLARINI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI	321-325
<i>Tadjiyeva Nodira Yusupjanovna</i> TALABALARDA MUOMALA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATSIYA JARAYONINING AHAMIYATI	326-331
<i>Sharofutdinova Ra'noxon Shavkatovna</i> "NURLI MASKAN" TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUVCHILARNI IJTIMOY HAYOTGA TAYYORLASH BO'YICHA KORREKSION-PEDAGOGIK ISHLARNING TASHKIL ETILISHINI O'RGANISH VA NATIJALAR TAHLILI	332-336
<i>Karimov Akramjon Zaynobidinovich</i> TO THE CONTENT OF PRACTICAL CLASSES ON THE MODULE "DECISION SUPPORT SYSTEMS" OF THE ACADEMIC DISCIPLINE "INFORMATION TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT"	337-341

Received: 20 July 2025
Accepted: 5 August 2025
Published: 10 August 2025

Article / Original Paper

THE PHILOSOPHICAL ESSENCE OF ENVIRONMENTAL CONFLICT

Otakulov Elyor Madiyorovich

Researcher at Bukhara State University

Abstract. This article explores the philosophical essence of environmental conflict. In the past, disagreements mainly arose over natural resources such as oil and gas; however, today humanity is facing serious confrontations over water. Environmental protection has become one of the most pressing issues for all nations. The article partially highlights possible solutions to environmental conflicts.

Keywords: environmental conflict, norms of using eco-components, interstate environmental cooperation.

EKOLOGIK KONFLIKTNING FALSAFIY MOHIYATI

Otaqulov Elyor Madiyorovich

Buxoro davlat universitetining mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: elyor.madiyorovich@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada ekologik konfliktning falsafiy mohiyati yoritilgan. Ilgarilari tabiat zaxiralari neft va gaz uchun kelishmovchiliklar kuzatilgan bo'lsa, endi insoniyat suv uchun jiddiy to'qnashuvlarga duch kelmoqda. Atrof-muhitni muhofaza qilish barcha davlatlarning eng jiddiy muammosi bo'lib qoldi. Ekologik konfliktlar yechimi muayyan darajada maqolada yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ekologik konflikt, ekokomponentlardan foydalanish me'yori, davlatlararo ekologik hamkorlik.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I82025N20>

Kirish. Tabiat olami xilma-xil jonli va jonsiz, tabiiy zaxiralar, ekotizim, bioxilma-xilliklarga boy bo'lgan moddiy borliq, tabiat yagona. Tabiat va undagi barcha ne'matlar barchasi insoniyat yashashi uchun noyob tuhfadir. Insoniyat taraqqiy etishi bilan tabiat olamiga bo'lgan munosabat ham bir qator o'zgarishlarni o'z boshidan kechirdi. Insoniyat tabiatga gohida fidokorona, gohida vahshiyona munosabatda bo'ldi. Gohida o'z munosabatlarini oqilona deb hisoblab, o'zi anglamay xatoliklarga yo'l qo'ydi. Insoniyatning tabiatga har qanday munosabati ertami-kechmi o'ziga qaytib kelishi mumkinligini aslo xayoliga keltirmadi.

Asosiy qism. Konflikt — degani, insonlar o'rtasidagi yoki guruhlar orasidagi kelishmovchilik, ziddiyat yoki to'qnashuv demakdir. Bunday holatlarda manfaatlar, maqsadlar, yoki qarashlar bir-biriga zid keladi va bu ziddiyat salbiy his-tuyg'ular bilan birga kechishi mumkin. Konflikt, asosan, ikki yoki undan ortiq tomonlar o'rtasidagi kelishmovchilik va ziddiyatni anglatadi. Bu ziddiyat turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin, masalan, manfaatlar to'qnashuvi, turli qarashlar yoki nizoli vaziyatlar. Konflikt jarayonida tomonlar bir-biriga qarshilik ko'rsatishi, muloqotdan qochishi yoki hatto to'qnashuvlarga borishi mumkin. Ijtimoiy borliqda ham, tabiat borlig'ida ham biz xilma-xil ziddiyat, to'qnashuvlarga duch kelamiz.

Konflikt — insonlar, guruhlar yoki davlatlar oʻrtasidagi kelishmovchilik yoki ziddiyatni ham anglatadi. Garvard universitetining professori Elton Meyo (1880-1949) fikriga koʻra, “konflikt – jamiyatdagi oʻta mudhish “ijtimoiy kasallik”dir. Uni bartaraf etish uchun avvalo “ijtimoiy muvozanat” va “hamkorlik holati”ni davlat va jamiyatda qaror toptirish uchun harakat qilmoq kerak. Shundagina “sogʻlom jamiyat”ga erishish mumkin.

Konfliktning turli xil shakllari mavjud, jumladan:

- **Shaxslararo konflikt:** Bu ikki yoki undan ortiq odam oʻrtasidagi ziddiyat;
- **Guruhlar oʻrtasidagi konflikt:** Bu bir guruh ichida yoki turli guruhlar oʻrtasidagi ziddiyat;
- **Jamoaviy konflikt:** Bu jamiyatdagi turli guruhlar oʻrtasidagi ziddiyat;
- **Siyosiy konflikt:** Bu siyosiy kuchlar oʻrtasidagi ziddiyat;
- **Harbiy konflikt:** Bu qurolli kuchlar oʻrtasidagi ziddiyat;
- **Ekologik konflikt:** Ekologik komponentlarning (flora, fauna, havo, tabiat boyliklari-koʻmir, neft, gaz, ekotizimlar va h.) tiklanish va sarflanish orasidagi mutanosiblikni buzilishi sababli yuzaga keladigan tabiat va inson orasidagi konflikt; Mutaxassislar tahlili natijasi shuni koʻrsatadiki, AQSHda yer osti suvlarning foydalanishi uning tabiiy tiklanishiga nisbatan 25% tez sarflanmoqda. Bir samolyotning Yevropa bilan Amerika orasida qatnoviga 50-100 tonna kislorod sarflanadi. Bu kislorodni tiklash uchun esa 10 000 gektar oʻrmon bir kecha-kunduz vaqt sarflab, “ishlashi” zarur. Aslida oʻrmonlar shafqatsizlik bilan yoʻqotilib yuborilmoqda. Har bir mamlakat uchun oʻrmonlar meʼyori ishlab chiqilishi lozim. Daraxtlarni kesish bir necha yilga toʻxtatilishi shart.

5500 yildan beri umrguzaronlik qilayotgan butun bir insoniyat tarixining atigi 292 yiliga urushsiz oʻtdi. Qolgan yillarning barcha-barchasida nizolar, ziddiyatlar, mojaro va qurolli toʻqnashuvlar, hatto urushlar boʻlib oʻtdi. Xoʻsh, urush nima? Urushlar tabiat borligʻiga qanday talafotlar yetkazishi mumkin?

E.Xemingueyning “Alvido qurol” asaridagi soʻzboshi u shunday yozadi: “Men koʻp urushlarda qatnashdim, shuning uchun bu masalada gʻarazim qattiq, hatto juda ham qattiq. Bu kitobning (“Alvido qurol”) muallifi ongli suratda shu fikrga keldiki, urushlarda jang qilayotgan odamlar dunyodagi eng ajoyib kishilardir, frontning qizgʻin qismlariga kirib borganing sari bunday ajoyib kishilarga koʻproq duch kela boshlaysan. Lekin urushni boshlaganlar, uning oloviga yana olov tashlab turganlar iqtisodiy raqobatdan, foyda undirishdan boshqa narsani oʻylamaydigan toʻngʻizlardir. Men urushda boylik orttirganlar, urush olovini yoqqanlar urushning birinchi kunlaridayoq mamlakat grajdanlarining muxtor vakillari tomonidan otib tashlanmogʻi zarur, deb hisoblayman”.

Urushlar har vaqt ham insoniyatgagina emas, balki tabiatga, tabiat komponentlariga ham ulkan talafotlar keltirgan. Vayron qilingan binolar, qirilib ketgan yoshu-qari harbiylardan tashqari qanchadan-qancha oʻrmonlar, daryolar, bogʻlar, ekin maydonlari, havo hududlari ulkan bosimga uchrab ularni tiklash bir necha yuz yillarni oʻz ichiga olishi mumkin.

Har **yilning 6-noyabr kunini jahon hamjamiyati “Urush va qurolli mojarolar paytida atrof-muhitdan foydalanishni oldini olish Xalqaro kuni”** deb tasdiqlagan. Zero, insoniyat oʻz xatti-harakatini, faoliyatini “aql” koʻzgusidan oʻtkazib keyin harakat qilishini anglashi lozim.

1980-yillarda quruqlikdagi ekotizimlarning 20% buzilgan boʻlsa, hozirgi kunga kelib buzilgan ekosistemalar 63%ni tashkil etadi. Ekotizim-ekosistemalarning ishdan chiqishiga

sabab asosan antropogen omil hisoblanadi. Har bir ekkokomponent suv, havo, tuproq, flora, fauna va mikroorganizmlar va hokazolar yashash, oziq-ovqat ishlab chiqarish, insoniyatni umr kechirishi va rivojlanishi uchun xizmat qiladi, kamol topishi uchun eng muhim, eng noyob zaxira sanaladi.

Suv, havo, tuproq, o'rmon – barcha-barchasi bu – hayot manbai. Insoniyatning butun umrguzaronlik davridan boshlab Yer sayyorasida atigi 292 yilgina urush bo'lmagan davr bo'lgan, xolos. Qolgan yillarning barchasida xilma-xil harbiy to'qnashuv, urushlar bo'lgan.

Urushlardan ko'riladigan ekologik talafotlarni quyidagilarga ajratish mumkin:

1. Tuproqning ifloslanishi va yemirilishi. Snaryadlar, bomba va minalar portlashi tufayli voronka paydo bo'ladi, relyef buzilib, eroziyani chaqiradi, natijada tuproq qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirish uchun yaroqsiz bo'lib qoladi. Zero, portlashlar tufayli tuproqda og'ir metallar, zaharli kimyoviy birikmalar, portlatilmagan portlovchi qurollar yer ostiga yillar davomida qolib ketadi.

2. Harbiy texnikalar qanday zarar yetkazadi?

a) tuproqning yashil qoplamasini parokandalikka olib keladi;
b) harbiy texnikalarning og'irligi tufayli tuproqning optimal zichligiga ya'ni 1,40 zarar yetkazadi.

v) tuproqdagi bir qator mikroorgazmlarni nobud qiladi.

3. Toksik gazlar va gerbitsidlar: konfliktlar davrida kimyoviy qurollar yoxud defoliantlar (masalan, "Agent Oranj" Vyetnamda) ishlatilganda tuproqning zaharlanishi vujudga kelib, ekotizimning faoliyatiga hamda aholi salomatligiga manfiy ta'sir qiladi.

4. Radioaktiv ifloslanish: Yadro qurollarini sinash radioaktiv ifloslanishga sabab bo'ladi. Bunday ifloslanish uzoq muddatli va tirik organizmlar hayoti uchun nihoyatda xavfli bo'lgan ifloslanishdir.

Hozirgi kunda toza ichimlik suvining yetishmasligi, havo haroratining o'rtacha oshganligi, turlar bioxilma-xilligining keskin kamayib ketayotgani achinarli holat. Toza ichimlik suvi inqirozi anchagina jiddiy tus oldi. Olimlarning hisob kitobiga ko'ra aynan chuchuk suvning potensial yetishmasligi yaqin kelajakda, hatto 2030-yilgacha bo'lgan muddatda qurolli to'qnashuvga sabab bo'lishi mumkin.

Ekologik konfliktlarning hammasi ham qurolli to'qnashuvga olib kelmasligi ham mumkin. Hammaga ma'lumki, O'zbekistonda 2050-yilga borib suv tanqisligi besh barobarga oshishi ma'lum bo'lib qoldi. Mamlakatda so'nggi 15 yil ichida aholi jon boshiga yillik suv hajmi 3048 metr kubdan 1589 metr kubgacha kamaygan. Aynan mana shunday suv inqirozi O'zbekistonni qiyin bir ahvolga solib qo'ygan bir paytda Ozarbayjonlik tadbirkor Emin Agalarov tomonidan "Chorvoq" suv ombori atrofida See Breeze Uzbekistan sayyohlik markazining qurilishi chuqur ekologik va ijtimoiy inqirozni keltirib chiqardi. Ma'lumki, qurilayotgan har bir bino eng avvalo ekologik jihatdan asosli bo'lishi, mehmonxonada chiqarilayotgan chiqindilar, oqava suvlarni tozalash tizim o'rnatilishi lozim, haqiqatda esa bu tozalovchi uskunalar juda qimmatligi tufayli ular qurilajak mehmonxonada o'rnatilmaydi. Demak, toza suv ombori suvining ifloslanish xavfi juda katta.

Ekologik konflikt: Tabiat borlig'i yoxud biosferaning imkoniyat chegarasini inobatga olmay, ekkomponentlardan ayovsiz foydalanish; tabiat ne'matlarini ishlash faoliyatini cheklash, tabiat zaxiralaridan ayovsiz foydalanish, faqat hozirgi iqtisodiy foydani ko'zlab qilingan faoliyatlar natijasidir.

Ekologik konflikt degan tushuncha nimani anglatadi? Ekologik konfliktlar tabiat bilan jamiyatning o‘zaro aloqadorligidan kelib chiqadi, insoniyat hayot tarzi tabiat borlig‘ida kechadi. Shu sababli **insoniyat tabiat borlig‘i va uning ne‘matlaridan maksimum — eng yuqori ko‘rsatkichda foydalanishga harakat qiladi; tabiat va uning komponentlari esa o‘zining barqarorligi uchun intiladi.** Bu paytdagi ziddiyatlar oddiygina ziddiyat emas, balki ziddiyatlar o‘ramini hosil etadi. Insoniyat tabiiy ehtiyoj doirasidan chiqib, iste‘molchilik, foyda va yana foyda olish uchun tabiatdan foydalansa, tabiat o‘z ekologik tizimini barqaror saqlashga urinadi. Bu ziddiyat tugunida iqtisodiyot, ijtimoiylik va yashash uchun kurash kabilar jipslashadi. Shu sababli ham, ekologik konfliktlar sotsiologiyadagi boshqa konfliktlarga nisbatan faqat ijtimoiy mazmunga emas, balki ekzistensial mohiyatga, hayotni saqlab qolish, insonni, jonzotni saqlab qola olish muammolarini o‘z ichiga oladi. Ekologik falokat tufayli muayyan bir hududda ekologik zo‘riqqan holat vujudga keladi. Aynan mana shu holat ekologik konfliktlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli ham, oldindan anglab, qilingan oqilona harakat bu holatni siyosiy tus olishiga yo‘l qo‘ymaydi. Ekologik konfliktlar – ekologik xulq-atvor, xatti-harakatlar, foyda olish yoki ekologik bilimsizlik oqibatidan tufayli ro‘y beradi.

Har bir ekotizimdan foydalanayotgan inson esa uni tabiiy funksiyalarini saqlab qolishi haqidagi funksiyalarini nazarga ham olmay, hisobga ham olmay, foyda olish nuqtai nazaridan unga yondashadi. Bu tabiiy barqarorlikka intilish ekotizim funksiyasi bilan antropogen faoliyat orasidagi munosabat konfliktga olib keladi.

Ekologik konflikt umumiy (biologik, klassik) ekologiyada va ijtimoiy ekologiyada mavjud bo‘lsa-da, ularning namoyon bo‘lishi, omillari, ko‘lam darajalari turlicha, o‘ziga xosdir. Umumiy ekologiyadagi nizo, ziddiyatlar – bu tabiat qonuniyatlarini namoyon bo‘lishidan boshqa jarayon emas. Aniqrog‘i bu o‘rinda, konflikt tushunchasidan ko‘ra, Ch.Darvin e‘tirof etganidek, “yashash uchun kurash” tushunchasi ishlatilsa juda o‘rinli bo‘ladi: turlararo yashash uchun kurash; tur ichida yashash uchun kurash; raqobat; simbioz; konkurensiya; “yirtqich-o‘lja”; “parazit-xo‘jayin” va ho. munosabatlar faqatgina ustuvorlik tabiiy borliq funksiyasi ko‘rinishida bo‘ladi xolos. Ijtimoiy ekologiyadagi konfliktlarning mohiyati, ko‘rinishlar ham murakkab va birgina tabiiy-ijtimoiy holatlar o‘ramigagina emas, balki o‘ta murakkab chigal, ijtimoiy holatlar o‘rami orasida namoyon bo‘ladi. Aniq qilib aytganda, ekologik konflikt faqat insonning tabiatga salbiy munosabatda ko‘rinishidagina iborat bo‘lmay, balki mamlakatlararo siyosiy munosabatlarni ham, iqtisodiy-huquqiy, milliy-diniy munosabatlarni ham o‘z ichiga olgan holda namoyon bo‘ladi. Bir mamlakatda daryo boshlansa, boshqa bir mamlakatda u tugaydi. Bir mamlakat muayyan ekologik komponent ta‘minlovchisi, ikkinchisi esa uning iste‘molchisi bo‘lishi mumkin. Ekologik me‘yor, normalarga bir davlat qat‘iy amal qilishi, ikkinchisi esa bunday tabiiy-ekologik me‘yorlardan chetga chiqishi, uchinchi bir mamlakat esa umuman bu qoida-qonunlarga sira ham rioya etmasligi mumkin. Garchi inson biosferaning qaysi nuqtasida yashashidan qat‘iy nazar, inson bo‘lib sanalsa-da, bir xil tabiiy-biologik ehtiyojga ega bo‘lsa ham, uning jahon zaxiralaridan foydalanish iste‘molchilik darajasi bir xilda emas. Taxminan dunyo miqyosida 1,5 mlrd. kishi tabiat zaxiralarining ashaddiy iste‘molchilari sanaladilar. Bular mashina egalari, muzlatgich, televizor, eng zamonaviy texnika jihozlari egalari, dunyo issiqlik manbalari, metallar, donlar, yog‘ochlik mahsulotlarini eng ko‘p iste‘molchilari bo‘lib, eng ko‘p ehtiyojlar ularning ehtiyojlariga to‘g‘ri keladi.

Amerika Qo‘shma Shtatlarida dunyoga kelgan yangi chaqaloqni boqish uchun Braziliya yoxud Indoneziyada dunyoga kelgan yangi chaqaloqqa nisbatan ikki barobar ko‘p boshqoli

mahsulotlar, 10 baravar ko'p neft lozim bo'ladi. Shunga yarasha atrof-muhitning yanada ko'proq ifloslanishi ham kuzatilgan. Eng oddiy hisob-kitoblarning ko'rsatishicha, AQSH aholisining yilida 2,6 mln.ga ko'payishi, jahon zaxiralariga bo'lgan tazyiqni, masalan, Hindistonda yiliga 17 mln. kishi oshishiga bo'lgan ehtiyoj darajasini qondiradigan bo'lakka mos kelgan [1].

Ekologik muammo yechimi – har bir mamlakat kishisidan o'z rejasiz ehtiyojini **oqilona ehtiyojga** o'tishni taqozo etadi. Oqilona ehtiyoj zamirida barcha ekologik komponentlarning tabiiy-ekologik me'yoriga rioya etish va har bir ekotizimning imkoniyat chegarasidan chiqmaslik, ekologik komponentlarning ekologik qiymatlarini saqlash tushuniladi. Zero, biosfera yer yuzidagi barcha insonlar uchun bitta, yagonadir. Ekologik muammoning boshqa milliy xavfsizlikka tahdiddan farqi uning "yashirin" tarzda kechishi va milliy-ma'muriy chegaralarga bo'ysunmasligidadir.

Keyingi besh ming yil davomida suvning ko'lami, miqdori — asosiy ekologik komponent sifatida o'zgarmay qolgan bo'lsa-da, shu vaqt mobaynida yer yuzi aholisi bir necha yuz marta ko'paydi, texnologiya yangiliklari amaliyotda qo'llanildi. Bugungi kunda ichimlik suvi, eng noyob va qimmatbaho tabiiy resurs bo'lib qoldi.

Hozirgi kunda 2 milliard kishi toza ichimlik suvi tanqisligiga uchragan va har yili 10 million kishi ifloslangan va zararlangan suvni ichgani tufayli olamdan ko'z yummoqda. BMTdan atrof-muhit bo'yicha dasturi (United Nations Environment Programme-YUNEP)da yaqinda aniqlanib, 2050-yilga kelib, yer yuzidagi aholidan 30% ichimlik suv tanqisligi muammosiga duch kelishini uqtirdi. Bu jarayon esa aslida tezlashib ketdi.

Dunyo aholisi oldiga suv tanqisligi va suv sifati muammolari ko'ndalang bo'lib qoldi. Hozirgi zamonda rivojlanayotgan mamlakatlardagi 80% kasalliklar ildizi suvlarning ifloslanishiga borib taqaladi.

Jahon banki ma'muriyatiga ko'ra, hozirgi kunda dunyodagi 80 mamlakatda ichimlik suvining yetishmaslik xavfi kuchayishi mumkin.

BMT ko'rsatgan ma'lumotlariga ko'ra, 1 yilda 1 kishiga 1700 litr suv to'g'ri kelsa, bu suvning yetishmasligini ko'rsatadi, mabodo 1 yilda 1 kishiga 1000 litr suv to'g'ri kelsa, bu ekologik suv inqirozini bildiradi.

Mutaxassislarining bashorat qilishlaricha, 2025-yilda suv inqirozi yana 17 mamlakatga tarqaladi, bu tanazzuldan Hindiston ham chetga qolmaydi. Mabodo bu xavf Xitoyga ham tahdid solsa, buning oqibatini tasavvur qilish qiyin.

Chorak asrdan so'ng suv xavfi 8 mlrd. kishiga tahdid solish mumkin, shu sababli hozirdanoq suvni tejash haqida amaliy faoliyatni boshlash lozim. Afrika, Markaziy Osiyo, Yaqin Sharq va Janubiy Amerika mamlakatlarida daryo zaxiralari va ichki ichimlik suvi ko'llari bo'yicha qat'iy munozaralar olib borilmoqda.

Jahon banki vitse-prezidenti Ismail Serageldin ta'kidlashicha: **"Qishloq xo'jaligida, sanoatda va uy-joy xo'jaliklarida ishlatiladigan har bir tomchi suvni sanash zaruriyatidir"**.

Aynan, Ismail Serageldinning o'zi 1998-yilda tuzilgan "Suv bo'yicha jahon komissiyasi"ning sardori bo'lib, mazkur komissiya jahon mamlakatlaridagi suv muammolarini chuqur o'rganib, suv xavfi-suv inqirozidan qutilish uchun davlatlarga ko'rsatmalar tayyorlab berishni o'z bo'yniga olgan.

XX asr boshlarida biosferada 1 milliard kishi yashagan bo'lib, suv iste'moli 360 milliard metr kubga teng kelgan bo'lsa, XX asr oxiriga kelib aholi 6 milliardga, ichimlik suvi iste'moli 4 000 milliard metr kubni tashkil etdi. Boshqacha so'zlar bilan aytganda suv iste'moli 11,1 baravarga oshdi. Butun Ittifoq Sog'liqni saqlash tashkiloti xabariga ko'ra, 2 milliondan ortiq aholi uchun toza ichimlik suvi tanqisligi mavjud.

Agar 1960-yilda Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikada 1 yilda 1 kishiga 3300 l suv to'g'ri kelgan bo'lsa, hozir bu raqam 1250 litrni tashkil etadi, ya'ni bu raqam xavfli chiziqqa (1 inson uchun 1 yilda 1000 litr suvning to'g'ri kelishi sanitariya normasining eng pastki xavfli chizig'ini ekanligini bildiradi) yetgan. Suriya va Livan davlatlari bu xavfli chiziqqa yaqin kelmoqda.

Hamdo'stlik mamlakatlari orasidagi Qozog'iston ko'pincha suv tanqisligini o'z boshidan kechirmoqda. Suv ta'minoti bo'yicha Hamdo'stlik mamlakatlari orasida eng oxirgi o'rin Qozog'iston hissasiga to'g'ri keladi: bu yerda 1 kv.km ga 37 ming metr kub suv to'g'ri keladi, bir kishiga esa bir yilda 6000 metr kub suv to'g'ri keladi. Qozog'iston hududi 56% suv ta'minlanishini o'z hududidan qondirsa, qolgan 44% suvga qoniqishni boshqa qo'shni davlatlar hisobidan qoplaydi.

Bu eng katta iqtisodiy-ekologik falokat darakchisidir. Hozirgi kunda suv bozori jahonda shakllanmagan bo'lsa-da, jahon suv bozorini tashkil etish uchun aktiv faoliyatlar boshlangan.

Jahon mamlakatlarining ko'pchiligi uchun suv taqchilligi ro'y berar ekan, suv omilining ahamiyati o'shancha darajada ortaveradi. Bu borada Suez Lyonnais des Eaux va Vivendi kabi xalqaro suv infrastrukturasini bilan shug'ullanuvchi yirik kompaniyalar faoliyati kuchaydi.

Xalqni ichimlik suvi bilan ta'minlash, qishloq xo'jaligi va sanoat uchun suv zaxiralar taqchilligini Xitoy, Hindiston va hatto AQSHlari o'z boshlaridan kechirishmoqda. Bu muammoni Xitoyda hal qilish uchun ular Shimoliy rayondagi daryolarini janubga tomon yo'naltirishmoqchi bo'lishmoqda, bu loyihani amalga oshirish uchun esa 12 mlrd. dollar va 10 yilga yetarli ish talab qilinadi.

Kattagina neft zaxirasiga ega bo'lgan Persid qo'ltig'i mamlakatlari o'zlarining yer osti suvlari orqali ichimlik suv muammolarini hal etishmoqchi. Bir necha ming yillar davomida yig'ilgan suvlar ko'lamini tez qisqarib, kamayib bormoqda.

Ichimlik suvi yechimining yana bir yo'nalishi – aysberglarni ishlatishdir. Birgina Antarktidaning o'zida yilida to'plangan aysberg miqdori bilan 1 yil davomida butun yer aholisini suv bilan ta'minlash bo'ladi. Olimlar e'tirof etishlaricha, aysberg suvlari nihoyatda tozaligi bilan ajralib turar ekan. Aysberg suvlaridan foydalanish masalasini ilk bor Skripsonovskiy okeanografik instituti tadqiqotchisi Dj. Ayzek XX asrning 50-yillarida o'rta tashladi.

70-yillarda esa Amerika firmalari Saudiya Arabiston buyurtmasiga muvofiq, Shimoliy qutb aysberglari ishlash texnologiyalari – ishlab chiqara boshlashdi. Tajribalar uchun millionlab dollarlar sarflana berdi. Ammo 1978-yilda AQSHning kongressida bu g'oyaning samarasizligi aniqlanib, ishlar to'xtatildi, ulkan qattiq suv qoyalarini bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish katta mablag'larni talab etardi.

Ikkinchi tomondan okean ustidagi oqizib borayotgan bu ulkan suv qoyasini sho'r okeani suvi manzilga yetkazguncha 2 baravarga kamaytirgan ekan. Avstriya bir yilda suv eksporti hisobidan 500 mln dollar foyda olar ekan. Ba'zi mamlakatlar uchun aysbergni qayta ishlash

muammo bo'lib, turgan paytda, ba'zi mamlakatlar muzliklaridan unumli foydalanib, toza ichimlik muammosini hal etishmoqda.

Yaqinda Grenlandiya muz suvni eksport qilishni oshirish masalasini jiddiylilik bilan o'rtaga tashladi. Atrof-muhitni muhofaza qilish eksportlarining fikricha, har yili Grenlandiyada hosil bo'ladigan 5% toza muz parchasidan 500 mln. litr suv olish mumkin ekan.

Bu suv miqdori Kanadadan AQSH ga bir yil davomida eksport qilayotgan suv hajmiga teng. Mazkur loyihani amalga qo'llash uchun esa 40 mln. dollar pul zarur bo'ladi. Shunisi ajablanarliki, Amerikalik elita qatlam aholisi, Grenlandiyadagi muzliklar suvidan allaqachonlardan beri foydalanishayotgan ekanlar, bu muzlar – samolyotlar orqali shtatlarga yetkazilar ekan.

Suvni yirik eksportchilardan biri Turkiya bo'lmoqchi, bu davlat Yaqin Sharqda suv sotib bir yilgi daromadini 300 mln. dollarga yetkazmoqchi.

Yaqinda Qirg'iziston Tyan-Shan tog' muzlarini Germaniyaga eksport qila boshladi. 25 litr hajmdagi kanistra Tyan-Shan suvi bilan to'ldirilsa, uning narxi Yevropada roppa-rosa 12 dollarga teng bo'lar ekan. Bu yangi biznes orqali Qirg'iziston o'zining daromadlarini tiklab olmoqchi, zero muzliklar bilan qoplangan hudud mamlakatda 6500 km² tashkil etadi va o'z bag'rida bir necha milliard metr kub suvlarni saqlamoqda.

Hatto Belorussiya xam Arab Amirligiga, Keniya va boshqa Afrika mamlakatlariga suv yetkazib berishni rejalashtirmoqda [2].

Ichki xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozim, bir mohiyatga ega bo'lgan ekologik xato biosferada ikkinchi marta aslo takrorlanmasligi lozim.(2008-yilda Santuda GESi va suv ombori ishga tushdi, mana shuning oqibatida Amudaryoning quyi oqimida kuchli suv tanqisligi yuzaga keldi.

3. Suv tanqisligi tufayli yuzaga kelgan ekologik nizolar.

Tojikiston dunyoda suv zaxiralari ta'minoti bo'yicha uchinchi o'rinda; Hamdo'stlik mamlakatlari orasida esa Rossiyadan so'ng ikkinchi o'rinda turadi. Markaziy Osiyo suv zaxirasining 60% Tojikiston hissasiga to'g'ri keladi. Sobiq Sovet davrida (quvvati 3 mln.KVt/soatga teng bo'lgan) Nurek GES qurilgan edi. Bu GES 40% suvni boshqarardi.

Tojikiston qurilishini oxirigacha yetkazmoqchi bo'lgan Rog'un gidroinshooti o'z ko'lami bo'yicha oldingi inshootlardan bir necha baravar katta. 1988-yili Germaniyaning Yashillar partiyasi bosimi ostida Rog'un suv ombori gidrokaskadi balandligini 250 metrdan 150 metrga pasaytirishga qaror qilingan. Bu shuni ko'rsatadiki loyiha puxta va mukammal ekanligiga o'sha vaqtda ham ishonch bo'lmagan, deb ta'kidlaydi O'.Abdurahmonov [3].

Arab davlatlari hududlari Yer sharining 9%ini tashkil etsa-da, u yerda yashovchi aholi soni dunyo bo'yicha 5-o'rinni egallaydi. U yerdagi suv zaxiralarining atigi 0,7%inigina tashkil etadi.

Har bir jon boshiga bir yil davomida suvning teng keladigan tabiiy-ekologik me'yori 13 ming kub metrni tashkil etgan bir paytda Arab davlatlarida istiqomat qiluvchi har bir kishi uchun 1,5 ming kub metrni tashkil etadi. Demak, Yaqin Sharqda yashovchi insonlarning har biri o'zining tabiiy ehtiyojiga qaraganda 9,5 baravar kam suvga ega bo'lmoqda. Suvga oid nizolar allaqachon Turkiya va Suriya,Iroq orasida; Isroil va Suriya, Iordaniya o'rtasida; Misr va Sudan o'rtasida avj olgan.

4. Suv tanqisligi tufayli vujudga kelgan ekologik nizolar millatlar orasidagi nizolarga aylanib, chatishib jahon urushlariga aslo aylanmasligini oldini o'z vaqtida olish lozim.

Xulosa

1. Barcha ekologik komponentlar: suv, havo, ko'llar, dengiz, okeanlar, qush va baliqlar – bari-barchasi insoniyat mulki. Bular orasidagi havo va suvlar ayniqsa bir mamlakat faqatgina bir mamlakatga tegishli bo'la olmaydi.
2. Ekologik konfliktlar yechimi bir davlat foydasi nuqtai nazaridan hal qilinmay, balki tabiiy muhit hamda muammo ro'y bergan mamlakat va u bilan bog'liq bo'lgan davlatlar foydasini nazarga tutgan holda hal qilinishi lozim.
3. Ekologik konfliktlar yechimi jamiyatning oqilona ehtiyoji hamda eko-komponentlarning limitrik me'yorini inobatga olgan holda faoliyat yuritilayotganda hal bo'ladi.
4. Ekologik o'lchovlarga rioya etish, biosfera imkoniyat chegaralaridan o'tmaslik bular bari ekologik muammolar, nizolar va konfliktlar yechimining kalitidir.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. С.И.Валянский., Д.В.Калюжный.Третий путь цивилизации или Спасет ли Россия мир?//Москва. ЭКСМО. "Алгоритм". 2002. С.126.
2. Формирование мирового рынка пресной воды//Экономическое образование. 2001, №5-6.С.17.
3. Ўрозбой Абдурахмонов. Трансчегаравий дарёлар// Ўзбекистон овози 2010 йил 23 феврал.
4. Sobirovich, T. B. (2021). National Principles of Democracy in Uzbekistan. Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences (MJBAS), 5(3), 131-135.
5. Sobirovich, T. (2025). New Uzbekistan and political reform: The role of national strategies in strengthening governance. Indonesian Journal of Public Administration Review, 2(2), 12-12.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 8 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).